

ДОСИЈЕ: СТАНОВНИШТВО ЕВРОПЕ ЧЕТВРТ ВЕКА ПОСЛЕ ПАДА БЕРЛИНСКОГ ЗИДА

У земљама у транзицији 30 милиона деце мање

Године 1990. у двадесет земаља (бившег) социјализма било је 79 милиона становника узраста до петнаест година. Две деценије касније, житеља истог узраста било је 49 милиона

Бранислав Радивојиша

Јавност је својевремено била запрепашћена податком да је у Србији 2013. рођено најмање беба од 1900. године, мање него у ратним периодима у прошлом веку. У нашој земљи се, наиме, годишње рађа око 65.000 деце, а умире око 100.000 становника.

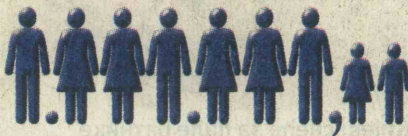
Међутим, када је о земљама у транзицији реч, овај „рекорд“ Србије није необичан. Све бивше социјалистичке земље после пада Берлинског зида beleже слична негативна демографска кретања. Неке су имале и негативни-

ји биланс од Србије. Земље западне Европе, међутим, у протеклих 25 година, бележе друкчије трендове и у вези с бројем новорођених и са укупним кретањем становништва. Разлике су толико очигледне да данас у том погледу можемо говорити – о две Европе. У једној, коју чине бивше социјалистичке земље, 1990–2015, забележен је пад броја становника за 22 милиона, док су остале европске земље у порасту за 41 милион становника.

Реч је о укупним бројевима, што значи да су неке земље на истоку континента остале готово без петине становништва (рекордер је Летонија с 23 процента), док су у појединим земљама на западу (Ирска, Шпанија, Норвешка) забележени исти проценти, али популационог раста.

Како се објашњавају овако велике разлике? После нестанка Берлинског зида 1989–1990. могло би се помислити да су томе највише допринеле миграције. Стручњаци, међутим, помињу као чак значајније остале популационе промене.

страна 7

Број становника

	1991.	2011.		1991.	2011.
Албанија	3.273.000	2.800.000	Словачка	5.299.000	5.398.000
Белорусија	10.189.000	9.473.000	Словенија	1.998.000	2.053.000
БиХ	4.509.000	3.841.000	Украјина	51.628.000	45.526.000
Бугарска	8.718.000	7.348.000	Аустрија	7.678.000	8.320.000
Хрватска	4.777.000	4.283.000	Белгија	9.967.000	11.048.000
Чешка	10.333.000	10.496.000	Кипар	580.000	851.000
Естонија	1.569.000	1.327.000	Данска	5.141.000	5.571.000
Македонија	1.882.000	2.059.000	Финска	4.986.000	5.388.000
Мађарска	10.374.000	9.972.000	Француска	56.709.000	61.224.000
КиМ	1.929.000	1.796.000	Немачка (без НДР-а)	(63.202.000)	81.798.000
Летонија	2.663.000	2.060.000	Грчка	10.157.000	11.123.000
Литванија	3.698.000	3.028.000	Исланд	255.000	319.000
Молдавија	4.362.000	3.560.000	Ирска	3.514.000	4.577.000
Црна Гора	589.000	621.000	Италија	56.719.000	59.379.000
Пољска	38.111.000	38.534.000	Луксембург	382.000	518.000
Румунија	23.202.000	20.148.000	Малта	354.000	416.000
Русија	147.969.000	142.956.000	Холандија	14.952.000	16.693.000
СРБИЈА	7.819.000	7.234.000	Норвешка	4.241.000	4.953.000
			Португалија	9.983.000	10.558.000
			Шпанија	38.850.000	46.743.000
			Шведска	8.559.000	9.449.000
			Швајцарска	6.716.000	7.912.000
			В. Британија	57.248.000	63.259.000

ДОСИЈЕ: СТАНОВНИШТВО ЕВРОПЕ ЧЕТВРТ ВЕКА ПОСЛЕ ПАДА БЕРЛИНСКОГ ЗИДА

У земљама у транзицији 30 милиона деце мање

Са прве стране

Горан Пенев, из Центра за демографска истраживања Института друштвених наука, говори о последицама смањеног рађања и помиње податке о броју деце до 15 година. Почетком ове деценије (2010) у такозваним земљама у транзицији њих је било за 30 милиона (!) мање него 1990. (са 79 на 49 милиона), док је у истом периоду на западу континента то смањење десетоструко скромније – око три милиона.

На примеру некадашње Источне Немачке Пенев објашњава до каквог је пада у броју рађања довео транзициони шок почетком деведесетих. На први поглед, становништво некадашње Немачке Демократске Републике (НДР) није требало да буде изложено јаком демографском потресу јер је после рушења Берлинског зида немачки народ поново уједињен у једној држави, а на том простору није било сукоба као у неким а којима се и ратовало. Ипак, источни део Немачке тада бележи не само огроман негативан миграциони салдо, већ и драстично смањење нивоа фертилитета. За само неколико година, од 1989. до 1992, просечан број деце по жени је преполовљен (са 1,6 на 0,8), док је смањење броја живорођења било још интензивније, са 199.000 на 88.000. Откуд овај нагли пад рађања? Пенев подсјећа да је Источна Немачка била позната по великим издвајањима за породицу, уз врло ниске (субвенционисане) цене деце хране и гардеробе, бесплатна обданишта и сигурна родитељска радна места. Падом Берлинског зида, за годину дана од једне стабилне земље источно подручје је постало економски и социјално нестабилно, уз урушавање многих институција, затварање фабрика и губитак радних места. Све је то утицало на смањење броја склопљених бракова (са 131.000 у 1989.

на 48.000 у 1992), одлагање рађања и последично на пад броја новорођених.

Стопа укупног фертилитета 1990–2011. пада и у другим бившим социјалистичким земљама (осим Словеније), што је свакако утицало и на укупно смањење броја становника. Највећи пад фертилитета бележи Албанија са 2,83 на 1,65 детета по жени, што се, поред осталог, објашњава великом емиграцијом, и то претежно млађег мушког становништва (Грчка, Италија, Швајцарска). То је утицало на неповољну старосну, али и полну структуру становника ове земље. Највишу стопу фертилитета данас има самопроглашена Република Косово, али и на том подручју је забележен велики пад – с 3,52 почетком деведесетих на 2,46 детета по жени данас. Велики пад је регистрован и у Молдавији, с 2,28 на 1,27, у Мађарској, са 1,88 на 1,23, Словачкој с 2,04 на 1,45 итд.

Миграције су такође веома допринеле смањењу броја становника на истоку и њиховом порасту на западу континента. Мигранти су већином млади, што утиче и на претежно место рађања. Након отварања граница Бугарска зато бележи негативан популациони салдо од око милион становника, Румунија више од два и по милиона, са сваког од ратних простора бивше СФРЈ иселило се по неколико стотина хиљада житеља, док су ти бројеви у неким земљама некадашњег Совјетског Савеза много веће. Тиме се објашњава и релативно скроман пад укупног броја становника у Руској Федерацији од „само“ пет милиона, јер су се у ову велику земљу досељавали милиони етничких Руса из бивших совјетских република. Сличне „комшијске“ миграције забележене су и на простору некадашње Југославије (у правцу националних држава), што је у већини новоформираних земаља ублажило укупан пад броја становника.

Све европске државе бележе у овом

периоду пораст очекиваног трајања живота, али и у том погледу бивше социјалистичке земље заостају за оним осталим. Кад је о мушком становништву реч, свих двадесет земаља које означавамо као транзиционе према просечном животном веку налазе се у другој половини табеле. Последња на том списку је Русија са очекиваним трајањем живота мушког становништва од 64 године, док је на врху „транзиционе“ листе Словенија са 76,8 година. Међутим, „нетранзиционе“ земље су, све до једне, изнад Словеније – почев од Финске, са 77,3, до Исланда са 80,7 година. Од 1991. до 2011. године Русија бележи раст очекиваног трајања живота мушкараца за само пола године (са 63,5 на 64), док Исланд истовремено има раст од пет и по година (са 75,2 на 80,7). Тако се разлика у очекиваном трајању живота мушког становништва Русије и Исланда у ове две деценије повећала са десет на 16 година (код жена је константна, износи десет година (2011: Молдавија 75,0 и Исланд 85,7). Исто тако, једино су Словенке по очекиваном трајању живота 2011. године (83,3) нешто изнад жена у неколико „нетранзиционих“ земаља.

И у Србији очекивано трајање живота бележи стални раст, али наша земља у том погледу релативно заостаје: пре двадесет година била је готово на средини европске табеле, а сада је ближе зачељу. Демограф Пенев каже да се заостајања са очекиваним трајањем живота у бившим социјалистичким земљама такође доводе у везу с променама укупног система, па и оног здравственог. Ове земље су имале бесплатно здравство које је сада у великој мери приватизовано. „Здравство треба да се плаћа, а људи су остали без посла и уштеђевине“, објашњава Пенев.

Зато се враћају и неке болести за које се мислило да су искорењене (туберкулоза). Такође, мушко становништво које традиционално заостаје за женама кад је реч о очекиваном трајању живота, још више губи корак због веће изложености стресу, ризичног понашања, али, по неким, и због ве-

ће злоупотребе алкохола. Продужење очекиваног трајања живота утиче на пораст старих у укупној европској популацији, али не и у земљама у транзицији. Горан Пенев каже да ће у периоду који је пред нама досадашњи трендови бити настављени.

И „нетранзициони” и „транзициони” део Европе биће све старији, али у већини бивших социјалистичких земаља број становника ће се и смањивати.

Како ће у условима све интензивнијег демографског старења бити финансиран све већи број пензионера у бившим социјалистичким земљама велико је питање. Према мишљењу Пенева, треба очекивати и све већи прилив млађег становништва из ваневропских земаља у Европу, али не само у развијене него и у слабије развијене земље, наравно у зависности од тога колико буду политички и економ-

ски стабилне. Међутим, то су дугорочни процеси. Оно што је сада извесно то је да ће се некадашње социјалистичке земље, нарочито оне неразвијеније, и даље демографски празнити. Огромни простори су и сада у великој мери испражњени, али не само због миграција него и због тога што је становништво веома старо.

Становништво према старосним групама (у хиљадама)

Годиште	До 14 год.	15–65	65 и више
Земље у транзицији	1990. 79.732	229.302	36.786
	2010. 49.036	233.090	46.272
Остале европске земље	1990. 68.526	253.120	55.358
	2010. 64.932	271.852	74.620

Очекивано трајање живота

1991. година

мушки	женски
Русија 63,5	Молдавија 71
Летонија 63,8	Румунија 73,3
Молдавија 64,3	Мађарска 73,9
Естонија 64,5	Албанија 74,3
Украјина 64,9	Русија 74,3
СРБИЈА 68,6	СРБИЈА 74,8
Норвешка 74,1	Шпанија 80,5
Швајцарска 74,5	Шведска 80,5
Грчка 74,6	Швајцарска 81,3
Шведска 74,9	Исланд 81,3
Исланд 75,2	Француска 81,4

2011. година

мушки	женски
Русија 64	Молдавија 75
Белорусија 64,7	Русија 75,6
Украјина 66	Украјина 76
Молдавија 66,9	Белорусија 76,9
Литванија 68,1	Македонија 77,2
СРБИЈА 72	СРБИЈА 77,2
Шпанија 79,5	Исланд 84,1
Италија 79,7	Италија 84,8
Шведска 79,9	Швајцарска 85
Швајцарска 80,5	Шпанија 85,6
Исланд 80,7	Француска 85,7

Подаци за Србију и за по пет земаља с најкраћим и с најдужим очекиваним трајањем живота

Горан Пенев